

ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШ ЙЎЛЛАРИ

Дадаханова Саида Махаммаджон кизи

Тошкент давлат иқтисодий университетининг таянч докторанти.
Тошкент, Ўзбекистон. s.makhmudova96@gmail.com

DOI: https://doi.org/10.55439/EIT/vol10_iss3/a9

Аннотация

Ушбу мақолада хорижий мамлакатларда, жумладан, АҚШ, Буюк Британия, Германия, Франция, Хитой, Японияда инвестиция фаолиятини тартибга солиш йўллари ўрганилган. Иқтисодиётга инвестицияларни жалб қилиш бўйича жаҳон амалиётидан келиб чиқиб, давлат аниқ ва барқарор қонунчилик базасини яратиш кераклиги, инвестиция фаолиятини махсус ваколатли органлар шахсида, биринчи навбатда, давлат томонидан тартибга солишнинг тегишли тизимини ишлаб чиқиш кераклиги баён этилган.

Калит сўзлар: инвестиция, инвестиция фаолияти, фонд бозори, ишлаб чиқариш, қонунчилик, кредит ташкилотлари, инвестицион фаоллик.

Кириш

Ҳозирги вақтда инвестициялар ҳажмининг барқарор ўсиши ва улардан самарали фойдаланиш нафақат тактик, балки стратегик вазифадир. Унинг муваффақиятли ҳал этилиши инвестиция жараёнига хос бўлган инвестиция соҳасининг кўплаб элементларининг комплекс ўзаро боғлиқлигини ҳар томонлама кўриб чиқишни назарда тутди. Шу билан бирга, иқтисодий ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, микро ва макроиқтисодий такрор ишлаб чиқариш ўртасидаги муносабатларни изчил амалга ошириш фақат бозорга ўз-ўзини тартибга солиш тизими сифатида ва давлатнинг тартибга солувчи инвестиция фаолиятига таянган ҳолда мумкин бўлади.

Жаҳон етакчилиги учун рақобатга оптимал инвестиция сиёсатини шакллантиришга муваффақ бўлган ва уни амалга ошириш механизмининг йўлга қўйган давлатлар етакчилик қилмоқда. Буларга, хусусан, Япония, АҚШ, Германия ва “Катта еттилик”нинг бошқа аъзолари киради. Бу мамлакатлар учун мамлакат иқтисодиётининг сармоявий соҳасига аралашуви азалдан одатий ҳолга айланган ва унинг усуллари тизимли равишда такомиллаштирилиб борилмоқда. Инвестицион фаолиятни тартибга солиш масалаларида АҚШ, Буюк Британия, Германия, Япония ва Франция тажрибаси энг қизиқарли кўринади. Уларнинг иқтисодий ривожланиш стратегиялари Ўзбекистон Республикаси учун яхши намуна бўла оладиган давлатлардир.

Инвестицион муҳитни тубдан яхшилаш, давлат улушлари пакетини амалга ошириш жараёнини янада чуқурлаштириш, давлатнинг иқтисодиётдаги иштирокини қисқартириш, хусусий мулк дахлсизлигини таъминлаш, унинг роли ва аҳамиятини

ошириш, шу жумладан, инвестицияларни ривожлантиришга замонавий ёндашувларга ўтиш. давлат активларини бошқариш, капитал бозорини иқтисодий ривожланишнинг етакчи омилларидан бирига айлантириш мамлакат иқтисодиётини барқарор ривожлантиришнинг муҳим шартидир.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Мазкур соҳа бўйича хорижлик иқтисодчи олимлар томонидан қатор илмий тадқиқот ишлари олиб борилган. Жумладан, Я.С.Мелкумов ишлаб чиқариш ва тадбиркорликни ривожлантиришда фойда олиш мақсадида инвестицияларни молиялаштиришда молиявий, мулкӣ ва интеллектуал қўйилмалардан самарли фойдаланишни таҳлил қилган [1]. Муаллиф бу ерда инвестицияларни даромад манбаи сифатида ўрганиб, инвестиция фаолиятининг турларини кўрсатиб берган. Бу ерда баҳсга сабаб бўлаётган ҳолат инвестиция объектларининг турлари. Бу ҳақда бошқа илмий ишларимизда фикр юритилган.

С.В. Валдайцев ва П.П.Воробьев томонидан ижтимоий соҳани инвестициялашда молиялаштириш манбалари таҳлил қилинган. Ижтимоий даромад олиш жараёнларига сарфланган пул маблағлари келажакда янада юқорироқ даромад ёки ижтимоий самара топишдан иборат деган хулосага келинган [2].

проф. Я.М.Миркиннинг фикрича, инвестицияларни молиялаштиришнинг реал, истиқболли шакли компаниялар жамғармаларини иккиламчи бозордан акциядорлик капиталига жойлаштиришни кўпайтириш ҳисобланади, аммо инвестицияларни молиялаштиришнинг бу манбаи даражаси жуда паст [3].

Таниқли иқтисодчи олим У. Шарп ҳам инвестиция фаолиятни фонд бозори орқали молиялаштириш механизмига алоҳида эътибор қаратади. Унинг фикрича, қимматли қоғозларнинг даромадлиги ва рисклилиги ўртасидаги тўғридан-тўғри алоқага эга оқилona инвестиция стратегияси инвестиция фаолиятини молиялаштиришнинг асоси ҳисобланади. Молиявий воситачилар (тижорат банклари, жамғарма ва кредит уюшмалари, кредит иттифоқлари, суғурта компаниялари, ўзаро ёрдам фондлари, пенсия фондлари) эса, корпорацияларни фонд бозоридан қўшимча маблағлар жалб этиш имкониятини билвосита таъминлайди [4].

К.Қ. Хасанов томонидан ривожланган хорижий мамлакатларда инвестиция фаолиятининг ҳуқуқий режимлари, институционал нормалари ва механизмлари қиёсий таҳлил қилинган. Инвестицион фаолликни баҳолаш мезонлари ва хорижий мамлакатлар тажрибасидан фойдаланган ҳолда хорижий инвестицияларни жалб қилишда ҳудудлар фаоллигини ошириш йўллари таклиф этилган [5].

Доцент Б.К. Тўхлиев тадқиқотида инвестиция фаолиятини молиялаштириш, унинг манбаларини шакллантириш, қулай инвестиция муҳитини яратиш, инвестиция фаолиятига таъсир этувчи омилларни ўрганиш, хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар фаолиятини такомиллаштириш сингари қатор масалалар тўғрисида фикрлар юритилган. Инвестиция фаолияти ва уларни ҳозирги шароитда молиялаштириш манбалари таркиби, таҳлили ва уларни такомиллаштириш масалалари юзасидан хулоса ва таклифлар шакллантирилган [6].

Таъкидлаш керакки, мазкур соҳани самарали тартибга солиш мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришнинг энг муҳим йўлларида бири ҳисобланади. Шу боисдан ҳам ушбу соҳада керакли тадқиқотларни олиб бориш орқали

инвестицияларни тартибга солиш йўллари излаш, механизмларини яратиш муҳим аҳамият касб этади.

Таҳлил ва натижалар

Тадқиқотларимиз давомида биз бир қанча ривожланган мамлакатларнинг инвестиция фаолиятини тартибга солиш жараёнларини таҳлил қилдик. Таҳлилларимизга кўра АҚШда инвестиция жараёнларини муайян чегаралар доирасида тартибга солиш давлат томонидан амалга оширилади. АҚШ иқтисодиётига ялпи капитал қўйилмаларнинг 20% дан ортиғи штат ҳиссасига тўғри келади, шундан 12% федерал бюджетдан инвестицияларга йўналтирилади. Давлатнинг инвестиция фаолиятига таъсири имтиёзли даромад солиғи ставкалари, жадаллаштирилган амортизация сиёсати, инвестицияларнинг айрим тоифаларини рағбатлантириш каби молиявий воситалар ёрдамида амалга оширилади.

Штатнинг федерал тузилиши туфайли АҚШда хорижий сармояларни тартибга солиш икки даражада амалга оширилади: федерал даражада ва штат даражасида. Федерал даражада, одатда, умумий талаблар белгиланади ва хорижий инвесторларнинг тегишли давлатлар ҳудудидаги лойиҳаларда иштирок этиши учун махсус талаблар маҳаллий ҳокимият органлари томонидан белгиланади. Ҳар бир давлат хорижий инвестицияларни жалб қилиш бўйича ўз ишини маҳаллий қонунчиликка мувофиқ ва маҳаллий хусусиятлар ва эҳтиёжларни ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилган узоқ муддатли ва қисқа муддатли дастурлар асосида қуради. Ҳар бир штат маҳаллий ва хорижий инвестицияларни жалб қилиш бўйича ўз дастурларига эга, чунки ўрнатилган амалиётга кўра, федерал ҳукумат мамлакатнинг маълум бир минтақасининг иқтисодий ривожланиш мақсадларини аниқлашда фаол роль ўйнамайди. Маҳаллий ҳокимият органлари ҳам давлат, ҳам қарз маблағлари ҳисобидан саноатни ривожлантиришнинг истиқболли йўналишларини мустақил равишда белгилайдилар.

Қўшма Штатларда олиб борилаётган сиёсат, айрим истиснолардан ташқари, хорижий ва маҳаллий инвесторларни бошқариш учун тенг шароитларни таъминлашни назарда тутди. Масалан, хорижий сармоядорлар ўз маблағларини мамлакат иқтисодиётининг аксарият тармоқларига эркин инвестиция қилишлари, шунингдек, капитал ва фойдани тартиб олишлари мумкин.

Буюк Британияда инвестиция фаолиятини тартибга солишда инвестиция компаниялари - трестлар муҳим роль ўйнайди. Трестлар мавжудлигининг ҳуқуқий асоси чекланган жавобгарлик бўлиб, асосий мақсад кичик инвестицияларни йирик инвестицияларга самарали бирлаштиришдир. Буюк Британиянинг инвестицияларни тартибга солишнинг бутун тизими, биринчи навбатда, капитал эгаларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга ва уларнинг эгалари манфаатларини кўзлаб капиталнинг тез тўпланишини таъминлашга, пировардида эса, ишлаб чиқаришни ривожлантиришга ва истеъмолнинг ўсишига қаратилган.

Германияда инвестиция фаолиятини тартибга солишда инвестиция компаниялари алоҳида ўрин тутди, уларнинг фаолияти “Инвестиция компаниялари тўғрисида”ги қонун (1970) билан тартибга солинади. Бу компаниялар кредит ташкилотлари ҳисобланади. Шунинг учун улар кредит ташкилотларига тегишли барча қонунчилик нормаларига бўйсундилар. Германияда жамоавий инвестицияларни ташкил этиш схемаси Буюк Британиядаги трестнинг ишлаш схемасига жуда ўхшайди.

Асосий фарқ шундаки, немис бошқарув компанияси мажбурий равишда кредит муассасаси бўлиши ва банк фаолиятини тартибга солиш ва назорат қилиш доирасига кириши керак.

Францияда хорижий инвестицияларни тартибга солувчи махсус қонун йўқлигига қарамай, “ҳокимиятни апробация муддатини узайтириш нияти ҳақида олдиндан хабардор қилиш” тизими мавжуд. Бу, асосан, француз компанияси фаолияти билан шуғулланадиган Европа Иттифоқига аъзо бўлмаган давлатларнинг инвесторларига тегишли. Бундан ташқари, француз ҳуқуқида тўғридан-тўғри ва бошқа хорижий инвестициялар ўртасида аниқ фарқ мавжуд бўлиб, бу иккинчисига нисбатан қулайроқ тартибга солишдан фойдаланиш билан изоҳланади. Бунинг сабаби шундаки, чет эл инвестицияларини тартибга солиш тартиби сезиларли даражада соддалаштирилганига қарамай, Францияда тўғридан-тўғри инвестиция операцияларининг аксарияти ҳали ҳам ният ҳақида олдиндан хабардор қилишни ёки олдиндан рухсат олишни талаб қилади.

Буюк Британия, Франция, Германия ва Японияда инвестиция фаолиятини тартибга солишнинг асосий усуллари қуйидагилардир:

- капитал қўйилмаларнинг умумий ҳажмини тартибга солиш. Бу кредит фоизлари сиёсати, пул-кредит, солиқ ва амортизация сиёсати орқали амалга ошириладиган инвестиция жараёнини бошқаришнинг асосий усулидир;

- кредит ва солиқ имтиёзлари, масалан, инвестиция ссудаси ёрдамида муайян корхоналар, тармоқлар ва фаолият соҳаларига инвестицияларни танлаб рағбатлантириш;

- йирик корпорацияларнинг режаларини мувофиқлаштириш орқали маълум ишлаб чиқариш қувватларини ишга тушириш ёки олиб қўйиш мақсадида инвестиция жараёнига бевосита маъмурий аралашув.

Франция ва Германия каби давлатлар ўзларининг давлат иқтисодий сиёсатини минтақавий иқтисодий табақаланишни тенглаштиришга йўналтирадilar. Яъни, улар маблағларни тақсимлашнинг тармоқ усулидан ташқари, давлат усулидан ҳам фойдаланадилар, чунки улар бунинг самаралироқ деб билишади.

Германияда минтақавий инвестициялар амалиётида “мақсадли дастур” тушунчасига мос келадиган “давлат вазифаси” тушунчаси қўлланилади. Янги (шарқий) федерал штатларда “Минтақавий иқтисодий тузилмани такомиллаштириш” мақсадли қоидалари ишлаб чиқилган бўлиб, бу инвестицияларни рағбатлантиришга ҳисса қўшади.

Францияда давлат ва ҳудудлар ўртасидаги муносабатлар миллий режалаштириш тизими доирасида шартнома асосида қурилади. Ҳудудларнинг иқтисодий ривожланишига давлат шу тариқа ёрдам бермоқда. Ҳар бир минтақа давлат билан режалаштирилган шартномалар тузади, бу эса ҳар икки томонни маълум бир инвестиция дастурига боғлайди. Кейин улар давлат миллий режасига устувор вазифа сифатида киритилади. Шу билан бирга, энг муаммоли ҳудудларга қўшимча маблағ ажратишга ҳаракат қилмоқда. Бундай сиёсатни амалга ошириш ҳудудлар иқтисодиётини қайта қуриш шаклида амалга оширилади. Шу мақсадда ажратилаётган инвестиция грантлари ҳисобидан иқтисодиётнинг устувор тармоқларида ҳудудлар инфратузилмасини яхшилаш, иш ўринларини яратишга кўмаклашилмоқда.

Худудларни ривожлантиришдаги номутаносибликни тенглаштириш учун Франция ва Германиянинг давлат томонидан молиялаштириш тажрибасидан Европа Иттифоқи даражасида фаол фойдаланила бошланди, бунинг учун Европа Иттифоқининг махсус Структуравий жамғармаси ташкил этилди. Бу фонд Европа Иттифоқига аъзо барча давлатларнинг маблағларини жамлайди. Ва фақат иқтисодий ривожланиш жиҳатидан энг муаммоли худудлари жойлашган давлатлар маблағ олади. Бундай маблағларнинг ресурслари нафақат бюджет даромадлари ҳисобидан, балки Австрия Миллий банкининг бўш маблағларини жалб қилиш асосида ҳам тўлдирилади.

Иқтисодиётнинг асосан тармоқ асосида қурилган энг муҳим таркибий лойиҳаларини молиялаштириш учун Япония ва Хитой давлат масъулияти остидаги бюджет маблағлари ва фуқароларнинг турли шаклдаги жамғармаларидан фаол фойдаланмоқда.

Хитойда иқтисодиётни кредитлаш банк тизимига юкланган. Кредитлашнинг асосий турлари тижорат ва сиёсий кредитлашдир. Тижорат кредитлашда кредитлар бўйича фоиз ставкалари, шунингдек, кредитлаш йўналишлари бозор тамойиллари асосида шаклланади. “Сиёсий кредитлаш” давлат иқтисодий сиёсатини амалга оширишнинг асосий воситаси ролини ўйнашга мўлжалланган. Шу мақсадда Хитойда учта давлат тараққиёт банки ташкил этилган. Шу билан бирга, давлат бюджети "сиёсий кредитлаш" учун асосий маблағ манбаи ҳисобланади.

Японияда барча даражадаги бюджет тақчиллиги, шунингдек, давлат корхоналари асосан фуқароларнинг жамғармалари ҳисобидан молиялаштирилади, чунки мақсадли жамғарма бюроси бирламчи бозорда давлат облигацияларининг асосий обуначиси ва иккиламчи бозорда асосий харидор ҳисобланади. бозор. Бюро давлат пенсия таъминоти тизимига, фуқароларнинг почта омонат кассаларидаги жамғармалари ва суғурта омонатларига раҳбарлик қилади. Бюро маблағлари ва давлат облигациялари хусусий секторнинг бевосита тижорат манфаатларига эга бўлмаган йирик инфратузилмани ривожлантириш лойиҳаларини молиялаштириш учун ишлатилади. Бундай молиялаштириш ҳар йили мамлакат парламенти томонидан қабул қилинадиган Инвестициялар ва кредитлар дастури орқали амалга оширилади.

Хулоса ва таклифлар

Юқоридагилардан кўриш мумкинки, Инвестиция жараёнини давлат томонидан тартибга солиш - бу инвестиция фаолиятини ва шу асосда иқтисодий ўсишни рағбатлантириш учун ваколатли давлат органлари томонидан амалга ошириладиган қонунчилик, ижро этувчи ва назорат чоралари тизимидир.

Тартибга солиш давлат инвестицияларини тўғридан-тўғри бошқаришда ифодаланади: солиқ ставкалари ва солиқ имтиёзларини фарқлаш билан солиқлар тизими, субсидиялар, бюджет ссудалари, имтиёзли ссудалар кўринишидаги молиявий ёрдам, хўжалик юритувчи субъектларнинг молия-кредит сиёсатида ва бозор механизмида.

Давлат органлари, субъектлари ва муниципалитетларнинг қонуний равишда амалга ошириладиган инвестиция фаолиятига аралашмасликлари ҳам инвестиция фаолияти тамойиллари ҳисобланади. Инвестиция фаолиятини амалга оширишда фуқаролар, юридик шахслар, шунингдек жамият, давлат ва муниципалитетларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига риоя этилиши ҳам керак.

Давлатнинг инвестиция жараёнини тартибга солишдаги фаолиятига бозор иқтисодиётининг ҳолати ва ривожланиш даражаси, унинг ижтимоий мақсад ва вазифаларни ҳал қилишга йўналтирилганлик даражаси таъсир қилади. Лекин барча ҳолатларда ушбу тартибга солишнинг мақсадлари, субъектлари, объектлари ва воситаларини ўз ичига олган мураккаб жараён дидир.

Шундай экан иқтисодиётга инвестицияларни жалб қилишни ташкил этишнинг жаҳон амалиётидан келиб чиқиб, давлат аниқ ва барқарор қонунчилик базасини яратиш билан бирга, инвестиция фаолиятини махсус ваколатли органлар шахсида, биринчи навбатда, давлат томонидан тартибга солишнинг тегишли тизимини ҳам шакллантириш мақсадга мувофиқ дидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мелкумов Я.С. Инвестиций. Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2003. – С.8. 3.
2. Инвестиции: Учебник /С.В.Валдайцев, П.П. Воробьев и др.; Под ред. В.В. Ковалева, В.В. Иванова, В.А. Лялина. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. С.17.
3. Миркин Я. Рынок ценных бумаг России: воздействие фундаментальных факторов, прогноз и политика развития. – Москва: Альпина Паблишер. 2002. – С. 117. 6.
4. Шарп У. и др. Инвестиции. Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2001. – С. 9-10.
5. К.Қ. Хасанов. Хорижий мамлакатлар инвестиция фаолиятининг ҳуқуқий тартиботларининг қиёсий таҳлили // “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 4, июль-август, 2014 йил.
6. Б.К. Тухлиев. Инвестицияларни молиялаштириш манбаларининг таркиби, таҳлили ва уларни такомиллаштириш масалалари // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 1, yanvar-fevral, 2021 yil. 96-107 б.